

ISTORIE

**CUVÂNT ROSTIT LA PRIMIREA TITLULUI DE DOCTOR
HONORIS CAUSA AL UNIVERSITĂȚII DE VEST „VASILE
GOLDIȘ” DIN ARAD
12 MAI 2006**

**Mircea PĂCURARIU, Facultatea de Teologie “Andrei Șaguna” din Sibiu
Membru corespondent al Academiei Române**

**Domnule Rector,
Prea Sfințite Părinte Episcop,
Stimați membri ai Senatului Universității,
Prea Cucernici Părinți,
Onorată asistență,**

Abstract

Due to the benevolence of Mircea Păcurariu, Univ. Prof. Ph. D., correspondent member of the Romanian Academy we received at the editorial office a photocopy of the newspaper entitled “The Romanian Telegraph” from Sibiu, Church National Body, No. 8, February 1934 – which is totally dedicated to Vasile Goldiș’s personality (1862-1934), presenting the sad moment when the great patriot and founder of the Great Union from December 1, 1918, has passed away.

Înainte de toate vă rog, Domnule Rector, să primiți sincere și respectuoase mulțumiri pentru cinstea deosebită pe care mi-ați făcut-o, decernându-mi titlul de „doctor honoris causa” al Universității pe care o conduceți cu atâta demnitate și competență. Aceleași mulțumiri le adresez și Prea Sfințitului Episcop Timotei al Aradului, de care mă leagă o statornică și sinceră prietenie care numără exact 50 de ani, pentru frumoasele cuvinte de apreciere pe care le-a rostit în legătură cu activitatea mea didactică și științifică. Consider acest titlu nu numai o răsplată și o recunoaștere a muncii pe care o depun în slujba Bisericii și a culturii românești, ci și ca o cinstită a Facultății de Teologie „Andrei Șaguna”, în care îmi desfășor activitatea de 45 de ani, instituție în care au studiat și mulți slujitori ai altarelor arădene, mai ales în perioada regimului totalitar, când ea era singura instituție de învățământ superior în care se pregăteau preoții pentru parohiile ortodoxe din Ardeal și Banat.

Din moment ce mi-ați făcut această neașteptată onoare, consider că înainte de a prezenta cuvântarea îndătinată în astfel de ocazii, să aduc, la rândul meu, un cuvânt de omagiere din partea Sibiului ortodox pentru marele patriot și om de cultură care a fost Vasile Goldiș, „patronul spiritual” al Universității de Vest din Arad. Fără îndoială că personalitatea lui este prea bine cunoscută aici, încât nu este nevoie să o prezint eu, drept care mă voi limita doar la câteva aspecte care privesc legăturile sale cu Sibiul și cu oamenii de cultură sibieni, ca și la modul în care aceștia au știut să-l prețuiască și să-l omagieze.

După cum se știe, fiul preotului din Lunca Teuzului a făcut studii liceale la Arad, apoi superioare - cu o bursă din „Fundatia Gojdu” – la universitățile din Budapesta și Viena. Pentru scurt timp a funcționat ca profesor la „Preparandia” din Caransebeș (1886-1889), îndrumată de Episcopia de acolo, prin episcopul Ioan Popasu (†1889), când și-a început și activitatea publicistică, prin colaborări la „Foaia diecezană”. Între anii 1889-1901 a activat ca profesor de istorie și latină la Gimnaziul ortodox „Andrei Șaguna” din Brașov, aflat sub ocrotirea directă a Arhiepiscopiei

Sibiului, când a elaborat mai multe manuale școlare de Istorie, Geografie și Latină, tipărite la cunoscuta Editură Ciurcu. De acum înainte se implică și în viața național-politică, în cadrul Partidului Național Român din Transilvania, dar și într-o serie de acțiuni de ordin cultural. S-a reîntors în Aradul anilor de școală în 1901, ca „secretar consistorial” al episcopilor Iosif Goldiș (1899-1902), unchiul său, și Ioan Papp (1903-1925), funcție pe care a deținut-o până în 1919. În această nouă etapă a vieții sale, a fost ales deputat în Parlamentul din Budapesta (1906-1910), din partea Partidului Național Român, luând cuvântul în mai multe rânduri, mai ales în apărarea dreptului la existență a școlilor confesionale românești din fosta monarhie habsburgică. Tot acum s-a numărat printre colaboratorii ziarelor „Tribuna” și „Tribuna poporului”, iar din anul 1911 a devenit director al ziarului „Românul” din Arad. În același timp, a fost ales mereu membru în Sinodul eparhiei Aradului (Adunarea eparhială), precum și în Congresul național bisericesc al Mitropoliei ortodoxe a Ardealului, care se întrunea o dată la trei ani, la Sibiu.

Rolul lui Vasile Goldiș în realizarea unității noastre de stat este cunoscut și recunoscut de toți. El este cel care a redactat „Declarația de independență”(autodeterminare) de la Oradea din 29 septembrie/12 octombrie 1918, adoptată de Comitetul executiv al Partidului Național Român, care va fi citită apoi în Parlamentul din Budapesta de Alexandru Vaida Voevod la 5/18 octombrie 1918. Câteva zile mai, târziu s-a constituit Consiliul Național Român Central cu sediul la Arad, cu 12 membrii, din care făcea parte și Vasile Goldiș, ca unicul for de conducere al românilor transilvăneni.

În acest context, merită să fie reținut un aspect mai puțin cunoscut al legăturilor lui Vasile Goldiș cu Sibiul. După ce s-a constituit un Consiliu Național Român la Sibiu (ca și în alte localități ale Transilvaniei), sub conducerea Academicianului Andrei Bârseanu (1858-1922), pe atunci președinte al Astrei (și fost coleg cu Vasile Goldiș la Gimnaziul din Brașov), acesta a propus Consiliului Național Central de la Arad să intre în legătură cu Guvernul României, refugiat atunci la Iași, pentru a fi coordonate mai bine toate acțiunile care urmau să ducă la realizarea unității noastre de stat. Recunoscând justetea propunerii sibienilor, Comitetul central din Arad le-a cerut să rezolve ei înșiși această importantă problemă. Așa se face că a fost trimis la Iași tânărul profesor de Teologie dr. Nicolae Bălan (1882-1955), viitorul mitropolit al Ardealului, însoțit de căpitanul Victor Precup (pe atunci căpitan în armata austro-ungară, devenit apoi general în armata română). După ce a luat legătura cu mai mulți miniștri, generali și cu însuși regele Ferdinand, profesorul Nicolae Bălan a trimis din Iași o scrisoare lui Vasile Goldiș, recomandându-i să întrerupă orice tratative cu guvernul din Budapesta, și chiar mai mult: „În timpul cel mai scurt posibil, într-o adunare ce se va ține oriunde, dar mai bine la Alba Iulia, și la care să participe mulțime cât mai mare și reprezentanții Consiliilor noastre locale de pretutindeni, proclamați alipirea necondiționată la România”, înainte de intrarea trupelor românești în Transilvania. Căpitanul Victor Precup a plecat din Bacău cu un „aeroplan” special(având 6.000 de manifeste care au fost aruncate în satele românești), care a aterizat pe Câmpia Libertății de la Blaj. A predat scrisoarea vicarului Mitropoliei din Blaj, dr.Vasile Suciu, viitorul mitropolit de acolo, care a trimis-o apoi, pe alte căi, lui Vasile Goldiș, la Arad. (Amănunte la Ion Rusu Abrudeanu în monografia închinată Patriarhului Dr.Miron Cristea, București, 1929, p.254-266 și Ioan Dăncilă, Biserica strămoșească și Marea Unire, în vol. Omagiu IPS Sale Dr. Nicolae Bălan la douăzeci de ani de arhipăstorie, Sibiu, 1940, p.42-53; scrisoarea către Vasile Goldiș publicată în vol. Mitropolitului Nicolae Bălan , Biserica și viața, Sibiu, 1947, p. 349-354).

Vasile Goldiș a avut un rol hotărâtor în convocarea Adunării Naționale a românilor de la Bălgrad (Alba Iulia) din 1 decembrie 1918, când a citit Declarația solemnă, redactată de el, prin care Adunarea decreta unirea românilor din Transilvania, Banat și părțile de vest cu România. În Consiliul Dirigent, constituit la 2 decembrie 1918, cu sediul la Sibiu, un Guvern provizoriu al Transilvaniei, Vasile Goldiș a fost numit la conducerea „resortului” Cultelor și Instrucțiunii Publice. Recunoscându-i-se toate meritele, i s-a făcut onoarea de a fi ales în delegația care a prezentat actul unirii la București, la 14 decembrie 1918, alături de Alexandru Vaida Voevod și episcopii Miron Cristea de la Caransebeș și Iuliu Hossu de la Gherla. După unire a fost ales mereu deputat sau

senator în diverse circumscripții electorale arădene, ministru de stat în 1919, apoi ministru al Cultelor și Artelor în Guvernul prezidat de generalul Alexandru Averescu (30 martie 1926-4 iunie 1927), când a avut și dificila misiune de a semna Concordatul României cu Vaticanul, la 10 mai 1927. În viața bisericească, a militat pentru respectarea autonomiei Bisericii, fiind ales, în continuare, în Adunarea eparhială a Episcopiei Aradului, ca și în Congresul Național Bisericesc de la București, constituit după 1925.

În 1923 a fost ales președinte al Asociațiunii transilvane (Astra), care își avea sediul la Sibiu, îndeplinind această onorabilă misiune până în 1932, când starea sănătății l-a făcut să se retragă. În această calitate, pe lângă faptul că a militat în permanență pentru ridicarea culturală și economică a satelor românești, a condus adunările generale anuale ale Astrei, a organizat noi „despărțăminte”, mai ales în București, în Basarabia și în Dobrogea, a organizat serbările Astrei de la Avrig, din 1923, când se împlineau 100 de ani de la trecerea la cele veșnice a marelui dascăl al neamului Gheorghe Lazăr, serbările aniversare de la Vidra, în Munții Apuseni, din 1924, la aniversarea centenarului nașterii lui Avram Iancu, precum și primul Congres cultural al Astrei, care s-a ținut la Sibiu în 1930. Cuvântările rostite de el la aceste festivități erau adevărate „lecții de patriotism”, care pot călăuzi și generația tânără de azi, atât de înstrăinată de trecutul neamului și de toate valorile create de fiii săi în decursul veacurilor.

În sfârșit, notăm că la moartea lui Vasile Goldiș (10 februarie 1934), un număr întreg din ziarul șagunian „Telegraful Român” (redactat pe atunci de tânărul profesor de teologie Dumitru Stăniloae) a fost închinat marelui dispărut. Un articol redacțional începea cu aceste cuvinte emoționante: Cu Vasile Goldiș a trecut la cele eterne o figură uimitor de complexă și de bogat înzestrată, o personalitate de primul rang în istoria mai nouă a Ardealului, un focar din care s-au răspândit razele de lumină și de îndemn la faptă nobilă în toate ramurile vieții românești. (Telegraful Român, nr.8 din 18 februarie 1934, p.1).

În același număr al ziarului era prezentată pe larg slujba înmormântării, care s-a oficiat la Palatul cultural din Arad, de către mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului, înconjurat de episcopul Grigorie Comșa al Aradului (tot un „sibian”, arhiereul Andrei Magier Crișanul de la Oradea (delegatul octogenarului episcop Roman Ciorogariu, vechi „tribunist”, alături de V.Goldiș), arhimandriții Iustin Suciuc, profesor la Academia Teologică din Arad și Policarp Morușca, egumenul mănăstirii Hodoș-Bodrog și un mare număr de protopopi și preoți. Din impresionanta cuvântare funebră a mitropolitului Nicolae rețin un scurt fragment care îi pune și mai mult în lumină personalitatea: Deodată cu Vasile Goldiș pleacă dintre noi un mare martor al unor vremuri mari, - al unor vremuri mari prin suferințele și luptele lor, în vârtejul cărora el a stat ca un conducător fără șovăire, al unor vremuri mari prin biruința definitivă în care a crezut și pe care atunci când s-a înfățișat în toată măreția ei, cu glas de arhanghel a vestit-o lumii în memorabila Adunare de la 1 decembrie 1918 din Alba Iulia.

Prin toate fibrele ființei sale, Vasile Goldiș a fost legat de aspirațiile neamului românesc, cărora le-a închinat cele mai avântate gânduri, cele mai curate simțăminte și toată truda vieții sale. Cu deosebire însă trei au fost tărâmurile în care și-a pus în lucrare talantul primit de la Dumnezeu: acela al culturii naționale, acela al luptei politice pentru libertate, iar după dobândirea acesteia pentru consolidarea statului românesc și, în sfârșit, acela al sfintei noastre Biserici strămoșești. În continuare îl prezenta și ca fiu devotat al Bisericii, ca un „credincios practicant”.

Cuvinte elogioase au rostit – între alții – și doi străluciți elevi ai săi de la Liceul „Andrei Șaguna” din Brașov și anume academicienii sibieni Ioan Lupaș (care a publicat apoi și o broșură despre personalitatea sa) și Octavian Goga (publicată integral în ziarul sibian), precum și alți cărturari de prestigiu ai timpului. Toți au elogiato personalitatea celui care a fost sufletul faptelor memorabile de la 1 decembrie 1918, un adevărat „ctitor” de unitate națională românească. (Detalii și în „Biserica și școala”, revista eparhiei Aradului, nr.8 din 18 februarie 1934).

Personalitatea lui trebuie să fie cinstită și de cei de azi, după cum trebuie să fie mereu pusă în lumină spre a fi cunoscută și de cei care vor veni după noi.

Onorată asistență,

Pentru că se împlinesc acum trei secole de existență a Episcopiei Aradului, Ienopolei și Hălmașului, Vă rog să-mi permiteți să fac o succintă expunere asupra rolului spiritual, cultural și național pe care l-a îndeplinit această instituție în viața românilor arădeni. După cum se știe, începuturile unei vieți bisericești organizate în această parte de țară nu pot să fie fixate cu certitudine. Izvoarele documentare și arheologice atestă existența multor biserici și mănăstiri în această zonă, fie din lemn, fie din piatră, cum este mănăstirea Hodoș-Bodrog, care va deveni, în secolul al XVI-lea, un important centru cultural, fapt dovedit de numărul mare de manuscrise care s-au găsit aici. Știri sporadice despre activitatea unor ierarhi avem încă din secolul al XVI-lea, când izvoarele istorice atestă numele unor ierarhi în Ienopole (Ineu) sau în Lipova. Unii dintre ei provenind din familia Brancovici, cum a fost acel Longhin, hirotonit de mare patriarh ecumenic Chiril Lucaris, călător în Rusia, după ajutoare materiale, ca apoi să-și sfârșească zilele în mănăstirea Comana, la sud de București, nu înainte de a fi participat la hirotonia întru arhieru a nepotului său de frate, Sava Brancovici, la Târgoviște, în 1656, ales atunci mitropolit al Transilvaniei, cu sediul în Alba Iulia.

Șirul ierarhilor de la Ienopole (Ineu) încetează în 1706 cu Isaia Diacovici, care, potrivit diplomei imperiale din 15 aprilie 1706, își stabilește sediul în Arad, oraș în care vor păstori fără întrerupere toți succesorii săi până astăzi.

Trebuie să recunoaștem că Episcopia Aradului și-a desfășurat viața și activitatea duhovnicească și culturală în condiții cu totul precare și mult diferite în raport cu toate celelalte eparhii ortodoxe românești. În primul rând, trebuie să notăm că ea era și este situată în extremitatea vestică a spațiului geografic și etnic românesc, fără legături prea strânse cu domniitorii și eparhiile din Țara Românească și Moldova, așa cum avea biserica din Transilvania istorică. Apoi, împrejurări politice nefavorabile pentru românii de aici au făcut ca zona Aradului să ajungă în stăpânirea regatului medieval maghiar, apoi sub cea a Imperiului otoman. Spre sfârșitul secolului al XVII-lea, Transilvania și părțile ei de vest au fost integrate în Imperiul habsburgic, iar Biserica românească de aici a ajuns sub jurisdicția noii Mitropolii ortodoxe sârbe de la Carloviț.

În pofida acestor condiții potrivnice de viață pentru români, Episcopia Aradului a îndeplinit un rol important în viața spirituală, culturală și chiar național-politică a românilor de aici. În același timp, ea a avut un rol deosebit în menținerea Ortodoxiei în această zonă, într-o vreme când unitatea ortodoxă din Transilvania învecinată era sfâșiată, prin apariția Bisericii unite cu Roma. Ierarhi sârbi de la Arad, ca Ioanichie Martinovici (1710-1721), Vichentie Ioanovici (1726-1731), Isaia Antonovici (1731-1748), care va conduce concomitent mai mulți ani și Episcopia Caransebeșului, dar mai cu seamă Sinesie Jivanovici (1751-1768), cel mai de seamă ierarh sârb al Aradului, ctitorul mănăstirii de la Gai, mai târziu cărturarul Pahomie Cnejevici (1770-1783), cu studii la Halle, vor fi nu numai buni păstori de suflete, ci și mari apărători ai credinței ortodoxe în fața unor acțiuni prozelitiste uniate.

Un aspect important din viața eparhiei îl constituie legăturile ei cu anumite centre bisericești și culturale de dincolo de Carpați. Menționăm doar faptul că profesorul Florian Dudaș din Oradea, a descoperit în bisericile Aradului nu mai puțin de 17 exemplare din cunoscuta lucrare a mitropolitului Varlaam al Moldovei, „*Carte românească de învățătură sau Cazania*” (Iași, 1643), la care se adaugă alte 7 găsite în zona Hălmașului. În ultimul deceniu al secolului al XVII-lea și în primele două ale celui de-al XVIII-lea, un modest cărturar, Vasile Sturze Moldoveanul, a copiat în diferite sate din Bihor, Arad și Timiș un număr apreciabil de manuscrise liturgice, necesare bisericilor de aici, din care s-au păstrat aproximativ 30. În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, șirul copiștilor de manuscrise veniți aici de dincolo de Carpați a continuat cu preotul Constantin din Țara Românească, Agaton Moldoveanul, Alexandru Râmnicianul (circa zece manuscrise), la care se adaugă copiștii „locali” din Arad, Hălmașiu și Bihor. Episcopul Sinesie Jivanovici, neavând o tipografie proprie, a editat o carte la Râmnic și alta la Iași. Iată dar, că unitatea românească se făcea simțită prin limbă, prin credință, prin circulația oamenilor și a valorilor culturale și artistice.

Primele trei decenii ale secolului al XIX-lea se caracterizează prin lupta marilor ilumiști arădeni pentru emanciparea lor culturală, dar mai ales prin ieșirea lor de sub jurisdicția Bisericii Ortodoxe Sârbe de la Carloviț. În fruntea acestor acțiuni s-a pus cunoscutul patriot și om de cultură Moise Nicoară din Giula (1785-1862), urmat de pleiada de mari profesori ai Preparandiei (școlii pedagogice) din Arad, înființată în 1812: Constantin Diaconovici-Loga (1770-1850), autor de manuale școlare, dar și de lucrări teologice, Dimitrie Țichindeal (1775-1818), traducător din opera cărturarului sârb Dositei Obradovici, dar și autor de lucrări teologice, Iosif Iorgovici, Ioan Mihuț, mai târziu Alexandru Gavra (1797-1884), cu o activitate la catedră de 55 de ani, Atanasie Șandor și alții.

Zece ani mai târziu se înființează la Arad un Institut teologic cu doi ani și curând cu trei ani de studii, care a pregătit preoți pentru parohiile din Bihor, Arad și Banat, după cum Preparandia pregătea învățători pentru școlile primare din aceleași zone, îndrumate de Biserică. Printre profesorii ei s-au numărat câțiva teologi de prestigiu, între care trebuie să-i menționăm pe Gavriil Gherasim Raț (1793-1850), viitorul episcop al Aradului (1835-1850), călugării Ghenadie Popescu (1808-1876) și Patrachie Popescu (1809-1862), mai târziu egumen al unor mănăstiri sârbești.

Nu trebuie să uităm nici pe câțiva cărturari din zona Aradului care au activat în școli medii și superioare de dincolo de Carpați, contribuind astfel la consolidarea conștiinței de unitate națională și culturală românească, așa cum făcuse și marele lor precursor și „părinte” al învățământului românesc modern Gheorghe Lazăr din Avrig. Printre aceștia se cuvine să-i menționăm pe Moise Nicoară însuși, care va ajunge profesor în București, pe arhimandritul Ghenadie Popescu, fost la Institutul teologic arădean, care va deveni apoi profesor la Seminariile teologice din Mănăstirea Neamț, Roman și București, Petru Câmpeanu din Grăniceri, cu studii de Filosofie la Universitatea din Pesta, profesor la Academia „Mihăileană” din Iași, membru de onoare al Societății Academice Române (viitoarea Academie Română), Dumitru Stoica din Lipova, profesor la Academia „Mihăileană” și la Seminarul „Veniamin” din Iași.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele două decenii ale celui de-al XX-lea, deci până la Unirea din 1918, Aradul a devenit un important centru cultural-teologic pentru românii din părțile de vest ale țării, așa cum era și Sibiu pentru românii din Ardealul istoric. Prestigiul cultural-național al Aradului a crescut în primul rând prin ierarhii care au activat aici: Procopie Ivașcovici (1853-1873), Miron Romanul (1874), Ioan Mețianu (1875-1898), toți aleși apoi succesiv mitropoliți ai Ardealului, Iosif Goldiș (1899-1902) și Ioan Papp (1903-1925). Dar prestigiul Aradului a sporit și prin profesorii Institutului teologic, între care îi notăm pe Miron Romanul (1857-1869), viitor episcop al Aradului și apoi mitropolit al Ardealului, Andrei Papp (1861-1875), devenit președinte-vicar al Consistoriului din Oradea, Ioan Iosif Goldiș (1869-1874, viitor episcop al Aradului și membru corespondent al Academiei Române, arhimandritul Augustin Hamsea (1875-1881 și 1887-1901), ieromonahul Vasile Mangra (1875-1893), pe atunci unul din marii militanți pentru drepturile națiunii române, fapt pentru care a și fost înlăturat de la catedră din poziția autorităților de stat, mai târziu vicar al Consistoriului din Oradea (1900-1916), apoi mitropolit al Ardealului (1916-1918), autorul unor lucrări cu profil istoric, pe baza cărora a fost ales membru titular al Academiei Române (1909).

După 1876, când cele două școli arădene s-au contopit într-un Institut teologic-pedagogic, prestigiul acestuia a crescut, mai cu seamă prin noii ei profesori, cei mai mulți cu studii de teologie și filosofie în mari centre universitare din Apusul Europei: Romulus (Roman) Ciorogariu (1881-1917), cu studii la Leipzig și Bonn, care va deveni apoi primul episcop al Oradiei, arhimandritul Dr. Iustin Suci (1900-1938), preotul Dr. Teodor Botiș (1901-1938), preotul Dr. Lazăr Iacob (1908-1922), mai târziu profesor la Facultatea de Teologie din București, toți cu doctoratul la Facultatea de Teologie din Cernăuți, iar în „secția pedagogică” Dr. Petru Pipoș (1881-1913) un reputat pedagog, autorul unor lucrări de specialitate și alții. Nu trebuie să-i uităm nici pe unii preoți modești, mulți din mediul rural, care au avut frumoase preocupări intelectuale și au scris lucrări teologice, literare sau de alt profil: Ioan Nicorescu din Curtici, Mihai Păcățian din Comloș, David Voniga din Giroc-Timișoara și alții.

Prestigiul Aradului a crescut, însă, și prin presa bisericească și național-politică de aici: „Lumina”, foaie bisericească, scolastică, literară și economică, organ eparhial oficial (1872-1875) și mai ales „Biserica și Școala”, cu același subtitlu ca și precedenta, care a apărut neîntrerupt din 1877 până la suprimarea ei în 1948 de către autoritățile politice de atunci, redactată de Vasile Mangra, Augustin Hamsea, Roman Ciorogariu și Teodor Botiș sau „Calendarul diecezan”, în care erau publicate articole cu caracter literar, istoric și economic, cu apariție neîntreruptă din 1880 până în 1948. Alături de periodicele cu profil național-politic de mai târziu (Tribuna, Tribuna poporului, Românul), periodicele bisericești au îndeplinit un rol important în culturalizarea maselor, în popularizarea marilor clasici ai literaturii române de dincolo de Carpați, în afirmarea conștiinței de unitate națională românească.

Un fapt de mare însemnătate l-a constituit întemeierea „Tipografiei diecezane”, în 1879, din inițiativa episcopului de atunci Ioan Mețianu, în care au apărut nu numai periodicele bisericești menționate aici, ci și o serie de lucrări „laice”, fie literare, fie științifice. Este de ajuns să menționăm colecția „Biblioteca Semănătorul”, inițiată și condusă mult timp de profesorul Victor Stanciu (1884-1953), mai târziu profesor de Mineralogie la Universitatea din Cluj, iar după 1918 de poetul Aron Cotruș (1891-1961), în care au apărut aproape două sute de broșuri cu lucrări ale marilor clasici români din secolul al XIX-lea, dar și ale unor cărturari ardeleni din prima jumătate a secolului al XX-lea (Ioan Lupăș, Sextil Pușcariu, Ștefan Meteș, Ion Agârbiceanu, Alexandru Borza, Aron Cotruș, Emil Isac ș.a.). Toate aceste acțiuni de ordin cultural au făcut ca Aradul să devină nu numai un centru al vieții spirituale, ci și un important centru cultural românesc.

Paralel cu această intensă activitate cultural-editorială, Aradul a fost, pentru mulți ani, sufletul acțiunilor național-politice ale românilor din părțile de vest, ca și Sibiul pentru Transilvania istorică. Aici au activat marii militanți pentru obținerea de drepturi naționale și sociale pe seama poporului român: ieromonahul Vasile Mangra, deosebit de activ în „perioada memorandistă”, unul din organizatorii Congresului naționalităților asuprite din Austro-Ungaria (români, sârbi și slovaci) convocat la Budapesta în 1895, profesorul protosinghel Roman Ciorogariu, unul din ziarisții de excepție ai timpului, memorandistul Romul Veliciu, iar după 1901 Vasile Goldiș, ales deputat în Parlamentul din Budapesta din partea Partidului Național Român (din 1906), membrii familiei Mocioni din Foeni (jud. Timiș), Ștefan Cicio-Pop și mulți alții. Toți și-au adus aportul lor sincer și dezinteresat în cadrul acțiunilor coordonate de Partidul Național Român din Transilvania și Banat, mai ales după reluarea „activismului” politic în 1905, toți și-au avut rolul lor bine cunoscut în acțiunile premergătoare Unirii din 1918.

Alături de ei au fost însă și mulți slujitori ai altarelor din eparhia Aradului și din cadrul Vicariatului de la Oradea. Dacă „secretarul consistorial” Vasile Goldiș a fost principalul animator al acțiunilor românești din toamna anului 1918, episcopul său Ioan Papp va fi ales copreședinte al Adunării naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie; iar vicarul Roman Ciorogariu de la Oradea, fost atâția ani profesor la Institutul teologic-pedagogic din Arad, a avut cinstea a fi ales președinte al Consiliului Național Român din Oradea, ca apoi să primească armata română eliberatoare în Oradea, în primăvara anului 1919 (după ce a avut parte de multe suferințe din partea comuniștilor maghiari la începutul anului 1919). Numeroși protopopi și preoți din eparhia Aradului au fost delegați de Consiliile naționale locale să participe la Adunarea Națională de la Alba Iulia. Este adevărat că unii preoți din această parte de țară au avut de îndurat și multe suferințe între anii 1916-1918 – ca și colegii lor din Ardealul istoric –, fiind arestați și întemnițați din dispoziția autorităților de atunci. Iar tinerii preoți Cornel Leucuța și Cornel Popescu, ambii din Șimand, au fost torturați și apoi asasinați de câțiva comuniști maghiari în Socodor, la 9 aprilie 1919, în săptămâna Patimilor, ca și preotul Augustin Târziu din Chereluš, arestat în ziua de Paști și apoi asasinat în Budapesta.

*

Cu totul altele vor fi problemele care au stat în fața slujitorilor Bisericii și a credincioșilor ei după realizarea Unirii din 1918. De acum înainte Biserica va fi chemată să apere valorile Ortodoxiei în fața prozelitismului unor culte noi, care s-au propagat inițial chiar în această zonă. Episcopul „misionar” Dr. Grigorie Comșa (1925-1935), originar din părțile Făgărașului, a avut misiunea

dificilă de a se pune în fruntea acestor lupte, care se va extinde în întreaga țară, prin broșuri de apărare a credinței ortodoxe, prin congrese misionare, prin cuvinte de îndrumare adresate credincioșilor, prin cărțile sale de predici, iar succesorul său în scaunul episcopal, Dr. Andrei Magieru (1935-1960) i-a continuat lucrarea pentru un timp, mai precis până după încheierea celui de-al doilea Război mondial și instaurarea regimului totalitar ateu. Vechiul Institut Teologic, ridicat la rangul de Academie Teologică, cu patru ani de studii în 1927, a avut un bun corp profesoral care a pregătit multe generații de preoți pentru nevoile eparhiei. Notăm între ei pe cei din „generația” mai veche, pe care i-am pomenit, Teodor Botiș și Iustin Suciuc, la care se adaugă cei formați după 1918: canonistul Dr. Nicolae Popovici (1922-1945), dogmatistul, apologetul și predicatorul Dr. Ilarion Felea (1938-1948), mort în închisoarea de la Aiud, sectologul Dr. Petru Deheleanu (1936-1948), pentru scurt timp dogmatistul Dr. Ioan Petreună (1930-1934) și alții.

În mod deosebit trebuie să punem în lumină activitatea preotului Dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947), consilierul cultural al Episcopiei (1905-1938), președinte al Asociației clerului ortodox român „Andrei Șaguna” din Mitropolia Ardealului (1922-1947), autorul unor remarcabile lucrări de istorie bisericească în care dezbătea teme privind dezbinarea bisericească din 1698-1701, acțiunile de „românizare” a scaunului episcopal de la Arad la începutul secolului al XIX-lea sau cele două opere majore despre *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț* (1935) și despre *România din Câmpia Aradului în secolul al XVIII-lea* (1940). Academia Română l-a ales printre membri ei onorari în 1946.

O serie de preoți de parohie s-au remarcat acum prin activitatea lor omiletică și prin volumele de predici pe care le-au publicat: Dr. Ștefan Cioroianu, protopop în Comloșu Mare și Victor Aga din Chișoda-Timiș (ambii până în 1940 în eparhia Aradului), Dr. Ilarion Felea, Caius Turicu, Florea Codreanu, Gheorghe Perva, Petru Bogdan, Demian Tudor, Teofan Herbei și mulți alții. Toți aceștia, la care se mai adaugă și alții, pe care spațiul nu ne permite să-i consemnăm s-au remarcat și printr-o colaborare statornică la buletinul eparhial „Biserica și Școala” (până în 1948), ca și la gazetele religioase pentru popor: „Glasul Domnului” (1928-1931) și „Calea mântuirii” (1935 și 1942-1947), sau la revista „Catehetul” a studenților teologi (1940-1942). O serie de broșuri de popularizare a învățaturii creștine au apărut în colecția numită „Biblioteca creștinului ortodox”. Așadar, putem afirma că în perioada interbelică și chiar în anii celui de-al doilea Război mondial, la centrul eparhial din Arad s-a desfășurat o remarcabilă activitate pastoral-misionară și cultural-editorială.

Cu totul altfel s-a prezentat viața bisericească din eparhia Aradului – și în genere din toată Patriarhia Română – după 1948, când Academia Teologică și-a încetat existența, ziarul eparhial suprimat, predarea Religiei în școli ca și asistența religioasă în spitale, azile și cazărmi interzisă, activitatea pastorală a preoților supravegheată îndeaproape, aproximativ 30 de preoți din județul Arad, ca și alți 30 din județul Hunedoara – anexat Episcopiei Aradului din 1949 – au fost aruncați în închisorile comuniste până în vara anului 1964. Dar în pofida atâtor restricții, slujitorii Bisericii nu și-au uitat nobilele lor îndatoriri. Întreaga activitate în eparhie a fost îndrumată de episcopii Dr. Andrei Magieru (până în 1960), Dr. Nicolae Corneanu (1961-1962), ales apoi mitropolit al Banatului, Teoctist Arăpașu (1962-1973), Dr. Visarion Aștileanu (1973-1984) și Dr. Timotei Seviuc (din 1984). Preoți arădeni cu pregătire deosebită s-au remarcat prin studiile și articolele publicate în revista „Mitropolia Banatului” de la Timișoara: Dr. Petru Deheleanu, Dr. Gheorghe Lițiu, Gheorghe Perva, Emil Roman și alții. Sub îndrumarea centrului eparhial au apărut câteva monografii : *Istoria Mănăstirii Hodoș Bodrog*, *Valori de artă veche românească în Mănăstirea Arad Gai*, *Istoria Mănăstirii Prislop*, monografia *Episcopia Aradului*, cu colaborarea unor istorici bisericești și istorici de artă etc... Desigur este puțin, în comparație cu intensa activitate desfășurată până în 1948, dar munca teologilor arădeni din această tristă perioadă din istoria Bisericii și a poporului nostru nu trebuie să fie uitată.

După evenimentele din decembrie 1989, sub conducerea Prea Sfințitului Episcop Timotei, Episcopia Aradului a reluat treptat vechile tradiții misionar-pastorale, culturale și sociale care au călăuzit viața eparhiei în trecut.

*

În încheierea acestei sumare expuneri, considerăm că trebuie subliniat faptul că mai mulți ierarhi și slujitori ai Bisericii din eparhia Aradului au fost aleși membri ai Academiei Române, ceea ce arată că activitatea lor științifică a fost apreciată de supremul for cultural al țării, de la înființarea căruia s-au împlinit, nu de mult, 140 de ani. Astfel, profesorul Iosif Goldiș, viitorul episcop, a fost ales membru corespondent pentru lucrările sale referitoare la romanitatea poporului și a limbii noastre; vicarul de la Oradea și fostul profesor de la Arad, Vasile Mangra, a fost ales membru titular în 1909, pentru lucrările sale istorice; iar fostul director al Institutului teologic-pedagogic, apoi episcop de Oradea, Roman Ciorogariu, episcopul misionar Grigorie Comșa și preotul-istoric Gheorghe Ciuhandu au fost aleși membri de onoare. După reorganizarea Academiei Române în 1990, au fost aleși ca membri de onoare alți trei ierarhi care au păstorit la Arad: mitropolitul Nicolae Corneanu al Banatului, un reputat patrolog, episcopul Emilian Birdaș (fost un timp arhieru vicar la Arad) și actualul patriarh Teoctist Arăpașu.

De asemenea, considerăm că merită să fie subliniat faptul că mai mulți fii de preoți din eparhia Aradului s-au bucurat de onoarea de a fi aleși membri ai Academiei Române pe baza lucrărilor științifice pe care le-au elaborat. Este vorba de Vasile Goldiș (membru de onoare din 1919), medicul balneolog Marius Sturza din Șepreuş (onorar), matematicianul Caius Iacob (titular, fiul profesorului de teologie Lazăr Iacob) și istoricul nonagenar Cornelia Bodea, autoarea unei monografii despre Moise Nicoară și a altor lucrări.

Avem certitudinea că toți preoții și credincioșii eparhiei Aradului vor înțelege care sunt marile îndatoriri care ne așteaptă pe toți într-o viitoare Europă unită, dar în care să fie respectate tradițiile naționale și marile valori culturale și artistice pe care ni le-au lăsat ca sfântă moștenire precursorii noștri. Iar Episcopia Aradului se poate mândri că are asemenea valori create în decursul atâtor secole de viață bisericească organizată și că a avut ierarhi și preoți vrednici care au contribuit la propășirea culturii și a spiritualității românești.

GETO-DACII, ENTITATE A LUMII TRACICE AȘEZATĂ LA CONFLUENȚA DINTRE ORIENT ȘI OCCIDENT

Marius GREC

**Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad,
Facultatea de Științe Umaniste, Politice și Administrative**

Moto: „Geții ... au fost robiți pe dată, măcar că ei sunt cei mai viteji și cei mai dreپți dintre traci.”
(Herodot, **Istoriei**, IV, 93)

Abstract

The exact moment of the separation through individualization of the North-Thracian branch is not entirely clear. This moment is placed between the Bronze Age and the Iron Age. Extended archeological research in the last 50 years testifies the differences between the archaeological findings made in the Northern and Southern areas of the Balkans. The geographical area between the Balkans and the Danube is an area of inter-connection between the two Thracian branches. The kinship between the cultural groups is obvious at the end of the Bronze Age and even more so during the Iron Age. Thus interpreted, it can be stated that it's during the Bronze and Iron ages that the foundations of the ethnic and cultural differences between the Thracians of both sides of the Danube can be found.